

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Лиляна Василева Василева

член на научно жури за дисертационния труд на Ангелина Стефанова Василева на тема „Лексиката в речника на Александър Лвович Дювернуа“ – за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по национално направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.17. Български език с научен ръководител проф. д-р Антони Стоилов

Докторантката Ангелина Василева е родена на 20.03.1969 г. в Благоевград. През 1996 г. е завършила магистърска степен на специалност Българска филология във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. От 1990 г. до днес работи като главен учител по български език и литература в средно училище „Св. Св. Кирил и Методий“, гр. Симитли. Притежава Първа професионалноквалификационна степен (Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Департамент за информация и усъвършенстване на учители, 2013 г.). Василева е участвала с доклади по темата на дисертацията в 8 конференции (четири от докладите са отпечатани), освен това в различни списания и сборници са публикувани още 6 нейни разработки. (Списъкът е в Автореферата.)

Рецензираната дисертация „Лексиката в речника на Александър Лвович Дювернуа“ (448 с.) се състои от VII глави, а освен това е изработено и обемно Приложение (305 с.), в което по азбучен ред са представени лексемите от различните части на речта, включени в речника на Дювернуа. В Увода Василева посочва основната цел на разработката: „...да се извърши всеостранен и изчерпателен анализ на първия завършен тълковен речник на българския език от чужденец - *Словарь болгарского языка...*“. Това тя постига с изпълнението на редица конкретни задачи, свързани с: определяне на конкретния брой на речниковите статии (досега броят е определян около 20 000), анализиране на структурата на статиите; посочване на принадлежността на заглавните единици към различните части на речта; анализиране на семантичните и формални връзки между лексикалните единици в Речника; посочване на статистически данни за анализирания материал към различните части на речта.

Василева представя обстойно личността и дейността на руския славист Александър Лвович Дювернуа, както и неговия Речник, състоящ се от 9 свитъка (2622 с.), като посочва и неговите съавтори, както и основните източници за съставянето на Речника (според нея „...словесното градиво отразява най-пълно особеностите на нашия език по онова време...“ с. 44), коментира задълбочено, обстойно и критично и предишни публикации, посветени на лексикографията през епохата на Възраждането и формирането на българския книжовен език.

В Общото описание на Речника (26 – 129 с.) докторантката ни запознава с историята на неговото създаване, както и със структурата на речниковите статии – начините на представяне на заглавните думи; граматичната им характеристика (съпътствана със стилистични и етимологични бележки, отнасящи се предимно до заетите лексеми от турски, гръцки и др. езици); илюстративния материал в речниковите статии, както и начините на предаване на семантиката. Важно е наблюдението на Василева, че Дювернуа точно е успял да определи еднозначността и многозначността на лексемите, представени в Речника, с изключение на случаите, при които е поставен знак (?) и при лексемите, които са коригирани от първите два свитъка, изработени само от Дювернуа. Подбраният материал от Речника, с който Василева подкрепя изводите си, е обемен и интересен, а наблюденията ѝ са представени точно.

Най-пространна е главата в дисертацията, посветена на десетте части на речта, откриващи се в Речника. Материалът е разпределен прецизно, като при всяка част на речта са представени различните им особености, напр. при съществителните имена са посочени основните и плуралните форми, членуването, остатъци от падежи, звателни форми, членуването; лексемите са разпределени в различни тематични групи и подгрупи (имена за лица, животни, вещественост, места и др.). Глаголите са обособени в шест класа: за дейност, движение, състояние, самоизява, положение, протичане; посочени са личните и безлични глаголи, групирани в семантични класове; определена е и преходността им. По този подробен начин в дисертацията са анализирани и останалите части на речта, отразени в Речника, като особеностите и резултатите са представени в таблици.

Лексиката е проучена и откъм нейния произход – домашна и зета от други езици. Като домашни Василева привежда индоевропейски, тракийски (няколко топонима), общославянски и прабългарски лексеми. При анализа на прабългарските думи обаче могат да се направят някои корекции, свързани с лексеми като: *вуйка*, *вуйчо*, *уйчо* (от прасл. *цъ, а то от иневр. NawHo-s, БЕР), *злъва* (прасл. *zъly, зълъве, БЕР), *сабя* (общославянска дума, по всяка вероятност от източен произход, БЕР), *калпак* (предосманска тюркска заемка,

БЕР). Има известни неточности и при представянето на старобългарските формации, откриващи се в Речника. *Богувамъ, добровецъ, добройвамъ, злостънъе* не са сложни съществителни със съответна първа съставка *бogo-, добро- и зло-*. (Повече информация за този тип съществителни имена вж. при Цейтлин, Кочев, Кочева, Домусчиева, Василева.) Освен това голяма част от примерите, посочени като старобългарски с наставки *-тель, -ство, -ние, -дба, -остъ, -ота, -ба* (като *водителъ, дръводѣлство, вѣжество, вѣстникарство, вироглавие, зидарство, зидство, врѣшидба, женидба, спогодба, гиздостъ, прѣдпазливостъ, печалба, пагуба* и др.), не са засвидетелствани в старобългарските паметници. По-скоро този раздел може да се озаглави като Лексеми в Речника, оформени със старобългарски суфикси.

Заемките, анализирани в дисертацията, са маркирани от Дювернуа. Дисертантката съвестно ги е представила, но би могла да направи и някои доутечнения и поправки най-вече до определените като румънски заимствания, напр. *кастрия* е итал. заемка; *кокоря се* е заета в румънски от български език; *лобут* е турска заемка също преминала в румънски; *палария* е от *паралия* (с метатеза, гръцка заемка); *коластра* е от латински и др.

В разработката са групирани и диалектните облици, посочени като такива от Дювернуа. Откриват се западнобългарски, източнобългарски лексеми (от Пирдопско, Шуменско, Калоферско, Хасковско, Смолянско), както и названията, специално маркирани като македонски. Специално внимание е отделено на фразеологичните съчетания (истински фразеологизми и устойчиви съчетания).

Много подробни и полезни са таблиците, представящи синонимите (250 съществителни, 57 глагола, 25 прилагателни, 11 наречия), антонимите и омонимите в Речника.

Василева обстойно посочва и анализира правописа на Речника на Дювернуа като проследява както графичното представяне на застъпниците на: задния носов вокал **ж** в заглавните думи и в илюстративния материал, на двата ерови вокала **Ѣ** и **Ѧ**, на застъпниците на праславянските съчетания ***tj** и ***dj** и др. Проследява отразяването на някои *звукови промени и редувания* (фонетични и исторически) като: редукция на неударени широки гласни, преглас на променливо **ѣ** (т.е. редуването **а~е**), групите **-ър/-ръ-** и **-ъл/-лъ-**, уподобяване на съгласните във вътресловна позиция на думата, изпадане на консонанта **х** в началословна позиция, поява на епентетично **л** в някои заглавни думи, писането на **йо** на мястото на **ьо** и др. Представя в броя на буквите от съвременната българска азбука и броя на буквите, използван от Дювернуа в неговия лексикографски труд.

И така, след огромната работа по фиширането, обработването, класифицирането и анализирането на лексемите, Василева обявява, че общият брой на речниковите статии е 17608, а Речникът съдържа **24669** думи, като от тях най-голям е броят на **съществителните имена** – **10959** (най-голям е броят

им с буква **П** – **1462**, а най-малък - с буква **ж** - **11**); по численост следват глаголите –**9854** (най-голям е броят им с буквата **П**, а най-малък – с буквата **Ю** – **3**); прилагателните имена – **2563** (най-голям е броят им с буква **П** – **314**, а най-малък – с буквите **Ю, ж** – **6**); наречия – **842** (най-голям е броят им с буква **Н**, най-малък – с буквите **Ф, Щ** – **1**; липсват наречия в речниковите статии с буквите **Ц, Ю** и **ж**); съюзи – **121** (най-голям е броят им с буква **К** – **21**, а най-малък - с буквите **С, У, Х, Щ, Ю** – **1**; липсват съюзи с буквите **Б, В, Ж, Л, Р, Ц, Ш, ж**); местоимения – **97** (най-голям е броят им с буквата – **К**, а с най-малък брой - с буквите **А, Б, Щ** – **1**; липсват местоимения с буквите **Г, Д, Ж, З, Л, П, Р, У, Ф, Х, Ц, Ш, Ю, ж**); междуметия – **91** (най-голям е броят им с буквата **Е**, с най-малък брой – с буквите **П, Щ, Я** – **1**; липсват междуметия с буквите **Ж, З, И, Р, С, Ф, Щ, Ю, ж**); предлози – **74** (най-голям е броят им с буква **Д** – **15**, най-малък брой – с буквите **Б, В, М, У** – **1**; липсват предлози с буквите **А, Г, Е, Ж, Л, Р, Т, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, ж**); числителни имена - **42** (най-голям е броят им с буква **Д**, най-малък е броят им с буквите **Б, В, Н**; липсват числителни имена с буквите **А, Г, Ж, З, И, К, Л, М, Р, У, Ф, Х, Ц, Щ, Ю, Я, ж**); частици – **26** (най-голям е броят им с буквата **К** – **9**, най-малък брой с буквите **А, Б, З, П, Т, Х, Я** – **1**; липсват частици с буквите **В, Г, Д, Е, Ж, И, О, Р, С, У, Ф, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, ж**).

Тук е особено важно да споменем и Приложението към дисертацията. Разпределените по части на речта и подредени по азбучен ред лексеми всъщност са един словник, който може да послужи за много бъдещи разработки в областта на лексикографията (обогаляване на Речника на българския език) и етимологията (материали за Българския етимологичен речник). Ценно е Приложението и за българската диалектология. Маркираните лексеми (като източнобългарски, западнобългарски, македонски или само като диалектни) могат да се сравнят с множество публикации като речника на Н. Геров (от който Дювернуа е използвал само думи с начално *а, б* и част от *в*), лексикографски и лексиколожки проучвания за отделни говори, Българския диалектен атлас. Обобщаващ том I – IV, диалектни лексикални архиви в БАН и университетите) и да се състави цялостен диалектен речник на българския език. Тогава ще е видно, че македонските *копам, берам, перам, плетам* се откриват в източната част на тези говори (в западната им част те са *плеть, беръ, перъ* и се свързват с източните български говори), но са характерни и за родопските говори, както и за тракийските говори в Гюмюрджинско и Дедеагачко. Посочената като макед. лексема *младенци* ‘младоженци’ се открива в Севлиевско, Софийско, а със значение ‘празник’ се среща в Софийско, Трънско, Видинско, Радомирско; *мома* е всъщност общобългарска дума и много др. По този начин може да се локализира значителна част от лексиката в Речника на Ал.

Дювернуа и да послужи като градиво за бъдещ голям проект Български диалектен речник. Препоръчвам на А. Василева да публикува дисертацията и приложението към нея, защото те ще бъдат изключително полезни в бъдещата работа на множество специалисти.

Авторефератът, обемен като самата работа, отговаря на съдържанието ѝ.

На основание на всички посочени положителни страни на труда, убедено гласувам с „да“ за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ по национално направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.17. Български език на Ангелина Стефанова Василева.

03. 09. 2018 г.
София

Член на журито:
(доц. д-р Лиляна В. Василева)